

Неоромантичні пошуки Ю. Яновського та С. Пшибишевського: лінгвосимвольні паралелі

Л.В. Домилівська*

Інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
*Corresponding author. E-mail: ldomylivska@gmail.com

Paper received 20.10.15; Accepted for publication 30.10.15.

Анотація. У статті розглядається проблема функціонування символу в мовотворчості Ю. Яновського та С. Пшибишевського, об'єктивується застосування синкретичних методів у стилістичному аналізі художнього тексту, що дозволяють розглядати мовну репрезентацію творчої свідомості в контексті культури, психо- і соціомотивації. Дослідження репрезентує особливості функціонування лінгвосимволів у текстах Ю. Яновського та С. Пшибишевського, що дає змогу окреслити природу, структуру і характерні риси мовно-художньої палітри письменників, виявити своєрідність та співмірність їх вербалізованого світосприйняття із процесами розвитку слов'янського художнього слова.

Ключові слова: ідіостиль, вербалізована (мовна) свідомість, авторський художній простір, мовний символ, функціонально-стилістична інтерпретація

Вступ. У сучасних лінгвістичних дослідженнях особливо помітним є зростання інтересу до індивідуального фактора, пов'язаного з відображенням у текстах інтелектуального й чуттєвого світу людини. Відтак, доводиться говорити про пріоритетність антропоцентричного принципу, який визначає нові критерії аналізу мовних явищ, передусім із погляду вербалізації присутності індивіда, реконструкції мотиваційної та оцінної сфер свідомості людини. Науковців цікавить не лише текст як певна єдність форми та змісту, що будується за визначеними граматичними і логічними законами, але й врахування процесів смислопородження, сприйняття і, відповідно, розуміння цього тексту. Текст за такого підходу постає як художня рефлексія мовця на навколишній світ і на висловлюване, вмотивована індивідуальними та інтерсуб'єктивними факторами, насамперед приналежністю до певного ментального універсуму. Особливо актуальним у такому разі є розгортання аналізу в теоретичних координатах сформульованої парадигми (термін Т. Куна, широко використовуваний сучасною лінгвістикою), що апробовує лінгвістичну гіпотезу персоналізованої вербалізації світу в контексті явищ культури і різних методів її пізнання [7, с. 3].

Огляд праць із теми. Антропоцентризм, дотичний до пізнання мовної особистості через вербалізоване вираження, знаходимо ще у працях О. Афанасьєва, М. Бахтіна, Л. Вайсгербера, Л. Вітгенштейна, В. фон Гумбольдта, О. Потебні, Г. Шпета та ін. Так, Л. Вітгенштейн вказує на те, що мова "переодягає думки": адже "...крізь мовні структури може просвічуватися невиразно або ясніше логічне "тіло", "скелет" думки" [цит. за 4, с. 56].

Суб'єктивний вимір дійсності (реальної й художньої модельованої) та інтерпретаційні характеристики висловлюваного визначаються, на нашу думку, категорією ідіостилу в широкому розумінні – як функціонально-стилістичним універсумом, як основним, центральним лінгвостилістичним поняттям. Так, у вирішенні проблемних питань інтелектуалізації української літературної мови Л. Шевченко зазначає: "питання ідіостилу корелюються зі значною мірою загальною проблемою мовної особистості, що потребує лінгвістичного аналізу як *синтез мовних характеристик тексту* (курсив наш – Л.Д.) та його *психологічної мотивації* (курсив наш – Л.Д.). Точніше, якою мірою

психологічна модель світосприйняття зумовлює текстову цілісність і закономірність мовної рефлексії. Текст не існує поза мотивацією" [12, с. 384].

Матеріали та методи. У виявленні домінантних характеристик мовно-художнього світу автора об'єктивується застосування синкретичних методів у стилістичному аналізі як таких, що дозволяють розглядати мовну репрезентацію творчої свідомості в контексті культури, психо- і соціомотивації. Наявність численних інтерпретативних методик аналізу ідіостилу в сучасних дослідженнях пов'язана з існуванням різних підходів до розуміння категорії ідіостилу (психолінгвістичний, логічний, герменевтичний, функціональний або ж функтивний, у термінологічному апараті Ю. Степанова, та інші – цілком виправдані й продуктивні принципи аналізу). Відомі сьогодні в європейському гуманітарному колі дослідження ідіостилу (перш за все семіотичний, когнітологічний) відображають стан теоретико-методологічних розробок у загальному мовознавстві та прикладній лінгвістиці, але застосування цих теоретичних підходів не знайшло вповні свого відображення у вітчизняному лінгвістичному пошуку. Кожен із опрацьованих у мовознавчій практиці загальних методів часто визначає новий погляд в аналізі питань мовної особистості.

Дослідження естетичної природи авторського художнього світу, вербалізованого у слові, дає підстави для розуміння інтенційної сутності мовної особистості, а отже, і для визначення смислових і культурних домінант ідіостилу автора. Відношення між мовним вираженням і позамовною реальністю є одним із визначальних критеріїв при осягненні смислу і значень текстових одиниць. Наукова інтерпретація в такій дослідницькій мотивації завжди є спробою відтворення певного духовного досвіду. Логічним із цього погляду є звернення мовознавця-інтерпретатора до основоположних теоретичних принципів ідіостилістичного трактування художнього тексту, зокрема контекстуальної інтерпретації, "герменевтичного кола" (термін, що фактологічно апробується, зокрема, в монографічному дослідженні Ю. Ємець-Доброносолової [1]), а також аналізу мети і задуму автора, які актуалізують лінгвостилістичне дослідження об'єктивно-психологічним складником і враховують історичні й соціальні умови народження текстів.

Результати та їх обговорення. Саме авторський художній текст відображає процеси лінгвоконцептуалізації – одного з параметрів пізнавальної діяльності людини, виявленої в мовотворчості, що полягає в осмисленні й упорядкуванні результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об'єкти, явища дійсності та їхні ознаки [6]. Усе це дає підстави для розгляду авторського художнього тексту як вияву індивідуального культурного досвіду, запасу знань та навичок, якими зумовлюється розширення семантичного наповнення мовних одиниць (або й навпаки – зумисна точність й однозначність, залежно від інтенцій автора).

Беручи до уваги літературні захоплення молодого Ю. Яновського, коли ще тільки відбувалося становлення майстра слова, зрозумілою є зверненість до актуальних неоромантичних мистецьких тенденцій, вербалізованих у слові: "...з улюблених, *пропахлих морями і штормами* сторінок повістей Джозефа Конрада чи описів далеких рейсів фрегата "Палада" [9, с. 186] народжується домінуючий мовний символ *море* ідіостилю Ю. Яновського.

З огляду на запропоновані підходи визначаємо текст як "цілісну семіотичну форму лінгвопсихоментальної діяльності мовця, концептуально та структурно інтегровану, що служить прагматичним посередником комунікації й діалогічно вбудована до семіотичного універсуму культури" [10, с. 495]. У цьому випадку важливим і продуктивним в розгортанні теоретичного обґрунтування природи авторського художнього тексту є, на наш погляд, його універсальний характер, що дозволяє глибше пізнати визначальні авторські інтенції, які, власне, і моделюють художній текст.

Отже, коли йдеться про вербалізовану репрезентацію авторської свідомості, майже аксіоматичним для теоретико-лінгвістичного дослідження художнього тексту є залучення інтерпретативних методик аналізу, що дозволяє синтезовано узгодити екстра- й інтралінгвальні критерії у формуванні лінгвоестетичної категорії ідіостилю. Не можна не погодитися з З. Тураєвою, яка наголошує: "Текст, складне й багатоаспектне утворення, є й феноменом реальності, і способом її відображення, і реалізацією системи мови..., форма існування культури, продукт певної історичної епохи, відображення психічного життя індивіда тощо. Така багатоаспектність тексту зумовлює множинність описів тексту і множинність його тлумачень" [11, с. 66].

Тобто, найпереконливішим у контексті визначення специфіки природи художнього тексту як вербалізованої авторської свідомості є дослідницьке розуміння згармонізованості взаємозалежностей екстра- й інтралінгвальних факторів, комплекс яких і детермінує цілісність мовної тканини тексту.

Окрім того, численні філологічні розвідки вказують на знання Ю. Яновським відомих зразків європейського письменства, багатьох авторів називають навіть "ідейними вчителями" щодо становлення літературної постаті українського неоромантика. Апелюваність лінгвостилістичного дослідження до західної прози як мовно-культурного здобутку узгоджується з аналізом природи символу в аспекті зверненості останнього до всесвітнього людського досвіду. Результати попереднього теоретико-лінгвістичного аналізу дозволяють твердити, що не завжди можна погодитися з думкою,

ніби "символ – явище специфічно національне. Семантика символу виявляється лише в контексті світоглядної традиції певного народу, через що носій іншої культури не може декодувати символ" [5, с. 16]. Йдеться в такому разі лише про окремі типи символів, якими не можна охопити досить динамічну в семантико-стилістичному плані царину мови художньої літератури. Однак у розвиток наведеної думки автор зазначає: "процес створення символу тісно пов'язаний із співвідношенням у мовній одиниці денотативної та **фонові інформації** (*виділ. нами – Л. Д.*), причому фонові інформація переважає" [5, с. 16], що цілком узгоджується з перспективою аналізу іншомовних естетичних впливів на формування мовної особистості Ю. Яновського, так і С. Пшибишевського.

Цікаво, що в літературознавчих дослідженнях пошук впливу зарубіжної літератури на становлення ідей, мотивів, навіть образів в українській літературі набув відчутного резонансу, починаючи з перших десятиліть ХХ ст. Тому літературознавчий матеріал розглядається нами як екстралінгвальна мотивація, що аргументує лінгвостилістичний пошук, вказує на додаткову фактологію наукового доведення. Так, коли йдеться про лінгвокультурний контекст початку ХХ ст., посутною є заувага про те, що "чи не вперше українці набули змогу читати рідною мовою Е. Верхрана, Ш. Бодлера, П. Верлена, К. Гамсуна... За короткий час організовуються підготування та вихід у світ і багатотомних українських видань прози: Гі де Мопассана, Г. Флобера, Оноре де Бальзака, Е. Золя, Жуль Верна, Дж. Лондона..., окремих творів К. Гамсуна, С. Цвейга... та ін." [8, с. 140].

Таким чином, інтерпретація домінуючих мовних символів ідіостилю і Ю. Яновського, і С. Пшибишевського потребує знання і розуміння дослідником співвіднесеності з іншими "кодами культури". Додамо, сам процес пошуку нових світоглядних орієнтирів узгоджується з завданнями неоромантизму (власне, напрямку, що є визначальним для творчості Ю. Яновського та С. Пшибишевського): "неоромантизм в розумінні митців кінця ХІХ ст. – мистецтво, яке прагне за реальним відкрити надреальне, навіть містичне, розбудити чуттєві асоціації, передати враження про мить сучасності" [2, с. 21].

У мовотворчості і Ю. Яновського, і С. Пшибишевського реалізується й основна семантика лексеми *море*, зафіксована тлумачними словниками української літературної мови, яка, в свою чергу, визначає подальше розгортання "смислів" в авторських художніх текстах. Зокрема, це "*частина океану – великий водний простір з гірко-солоню водою*". Основна семантика мовного символу *море* є "ключем" прочитання нових семантико-стилістичних парадигм, продуктивно представлених у художньому мовленні як Ю. Яновського, так і С. Пшибишевського. Таким чином, у репрезентованих моделях реалізується семантика неозначеного могутнього простору, що відображає вербалізоване сприйняття означених символів Ю. Яновським та С. Пшибишевським.

Лінгвостилістичний метод інтерпретації дає змогу говорити про складну ієрархію перадигми вербалізованого образу *море*. Наприклад, в аналізованих текстах реалізується традиційна семантика *моря як водної стихії*. Разом із тим, визначальним є й антропологіч-

ний (неоромантичний) вектор «обертонних смислів» символу *море*: «*таємне та грізне море*»; «*натура його зрадлива, зовуча й сувора*»; «*morze scalalo*», «*morze – stara piastunka*». У цьому контексті зреалізовано й неосемантичне наповнення символу *море*, що асоціюється із жінкою: «*море – палка пристрасть*», «*о jasna moja – o morze moje!*».

Окрім того, нетипового для української літературної мови семантико-стилістичного звучання набувають прикладкові конструкції *море-стен*, *море-туман* та ін. Лінгвістично опрацьований матеріал підтверджує скорельованість екстра- й інтралінгвальних критеріїв в обґрунтуванні ідіостильових доміант мовотворчості Ю. Яновського. Зокрема, мовний символ *море* тлумачиться нами як могутня водна стихія, яку здатна подолати лише людина – ще один цікавий суміжний мовний символ: семантико-стилістична паралель, зарегламентована світовою романтичною традицією, на яку орієнтувався у своїх мовно-культурних пошуках Ю. Яновський. Ілюстрацією означеної наукової позиції є наступні рядки: «*Людина встає і по обличчю я бачу, що вона перемогла море*»; «*Під нами море... Ми пливемо, правуючи косо на хвилі, експлуатуючи вітер, і пливемо просто на вітер*».

Мовний символ *море* протиставляється й іншій, не менш хвилюючій, непередбачуваній стихії: паралельне вживання автором мовних конструкцій, у яких символізовано почуття закоханості, де нового функціонального означення набуває вербалізований символ *жінка*: «*Море – це розпутна красива жінка, яка хвилює більше за всіх цнотливих голубок. Ця жінка лише збуджує жагу, вашу шалену пристрасть*». Таким чином, у мовотворчості Ю. Яновського виникають неосемантичні епітети *дурна*, *жорстока*, *брудна* щодо констант *любов*. Натомість наступні контексти виявляють семантичні процеси мейоризації емоційно-експресивної оцінки мовного символу *любов (кохання)*: «*...ніяка красуня в світі не дасть вам стільки насолоди, бо вона є й залишиться першою жінкою, першою любов'ю*».

У такому разі йдеться про розширення меж семантико-стилістичного функціонування мовного символу *море* в текстах Ю. Яновського: *море* мислиться як *пристрасна стихія*, як *вічна любов життя* («*А ще згодом – мені хочеться переписати для неї океан і море*»; «*Я увійшов у парус, як увиходить горішній вітер, і ми вдвох понеслися в одкрите море*» – вербалі-

зована авторська свідомість репрезентує в такому разі семантичну доміанту мовного символу *море* в освоєнні не лише дійсності, а й світу чуттєвого).

Узагальнюючи попередні лінгвістичні спостереження, можемо окреслити ще одне явище у функціонуванні мовного символу *море*: лише схрещення "смислів", накладання "обертонів" створює складну семантико-стилістичну тканину, яка може претендувати на об'єктивну інтерпретацію. На підтвердження доміантної ролі у формуванні мовосимвольної парадигми ідіостилю Ю. Яновського (перш за все, мовного символу *море*) вказують і наступні рядки метатексту – вербалізованого авторського сприйняття світу: «*...як може країна жити без моря? Які перспективи є в Швейцарії? Коли б я там жив, я, певно, повісився б на вершечку першої-ліпшої гори*»; «*волю бути похованим у морі*»; «*У мене ж батьківщина – море, і ви розумієте, як я летів з гір до морського берега – стежками й хащами!*». Асоціативно-синтетичний аналіз мовного матеріалу дає підстави вважати виникнення нового семантико-стилістичного тлумачення вербалізованого символу *море* як *життя*, *батьківщина*, і навіть *могила*, за будь-якої відсутності негативної конотації.

Висновки. Лінгвістичний пошук, який зосереджено передусім на особливостях функціонування символу *море* в мовотворчості Ю. Яновського та С. Пшибишевського, дає змогу окреслити природу, структуру і характерні особливості мовно-художньої палітри письменників, виявити своєрідність їх вербалізованого світосприйняття та співмірність із процесами розвитку слов'янського художнього слова.

Особливості функціонування мовного символу *море* вказують, з одного боку, на індивідуальну неповторність стилю Ю. Яновського, С. Пшибишевського, з іншого – на кореляцію та спадкоємність традицій у розвитку вербального слов'янського універсуму.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє схарактеризувати особливості функціонування символу *море* в текстах Ю. Яновського, С. Пшибишевського, що виявляється в неосемантизації мовного символу *море* – «константи» слов'янської словесної культури. Лінгвістичне дослідження засвідчує співмірність неосемантем, асоційованих із символом *море* в текстах Ю. Яновського та С. Пшибишевського, що вкотре аргументує тезу про належність української та польської класичної культури до єдиного слов'янського континууму.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Відлуння самотності : Кнут Гамсун та контекст українського модернізму / Упоряд. Ю. Сміць-Доброносова. – К. : Факт, 2003. – 427 с. – (Літ. проект "Текст+ контекст". Знакові літ. доробки та навколо них).
- [2] Гаєвська О. Літературний неоромантизм як парадигма нової образності. / О. Гаєвська // Herald Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – 2003. – Вип. 14. – С. 19-22.
- [3] Звегинцев В.А. О цельнооформленности единиц текста / В.А. Звегинцев // Изв. АН СССР. – 1980. – Т. 39. – № 1. – С. 13-21.
- [4] Калетнік А.А. Неокласична неологія: лінгвістичний статус : монографія / А.А. Калетнік. – К. : Київський університет, 2008. – 304 с.
- [5] Кочерган М.П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу / М.П. Кочерган // Мовознавство. – 2004. – № 5-6. – С. 12-22.
- [6] Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. – М. : МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. – 245 с.
- [7] Кун Т. Структура научных революций. С вводной статьей и дополнениями 1969 г. / Томас Кун. – М. : Прогресс, 1977. – 300 с.
- [8] Мовчан Р.В. Український модернізм 1920-х : портрет в історичному інтер'єрі : монографія / Мовчан Р.В. – К. : Стило, 2008. – 544 с.
- [9] Патетичний фрегат : Роман Юрія Яновського "Майстер корабля" як літературна містифікація / Упоряд. В. Панченко. – К. : Факт, 2002. – 344 с. – (Літ. проект "Текст + контекст". Знакові літ. доробки та навколо них).

- [10] Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : Підручник / Селіванова О.О. – Полтава : Довкілля – К, 2008. – 712 с.
- [11] Тураева З.Я. Лингвистика текста (Текст : Структура и семантика) : Учеб. пособие [для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 "Иностр. яз."] / Тураева З.Я. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.
- [12] Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови : теорія аналізу : монографія. / Л.І. Шевченко. – К. : Київський університет, 2001. – 478 с.

REFERENCES

- [1] Echo of Loneliness : Knut Hamsun and the context of Ukrainian Modern / Ed. J. Jemets-Dobronosova. – K. : Fact, 2003. – 427 p. – (Lit. project "Text and the context").
- [2] Hayevska, O. Literary neoromanticism as a paradigm of new imagery / O. Hayevska // Herald of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Literature Studies. Linguistics. Folklore Studies. – 2003. – Vol. 14. – P. 19-22.
- [3] Zvegintsev, V. About non-separability text units / V.A. Zvegintsev // News of the USSR' Academy of Science. – 1980. – V. 39. – № 1. – P. 13-21.
- [4] Kaletnik, A.A. Neoclassical neology: Linguistic state : monograph / A.A. Kaletnik. – K. : Kyiv university, 2008. – 304 p.
- [5] Kocherhan ,M.P. Contrastive linguistics and the problem of language world-models / M.P. Kocherhan // Linguistics. – 2004. – № 5-6. – P. 12-22.
- [6] Kubryakova, Y.S. Glossary of cognitive terms / J.S. Kubryakova, V.Z. Demjankov, J.G. Pankrats, L.G. Lusina. – M. : M. Lomonosov State University of Moscow, 1996. – 245 p.
- [7] Kun T. Structure of Scientific Revolutions. With introductory article and additions of 1969. / Thomas Kun. – M. : Progress, 1977. – 300 p.
- [8] Movchan, R.V. Ukrainian modern of 1920th : Portrait in historic interior : monograph / Movchan R.V. – K. : Stylus, 2008. – 544 p.
- [9] Pathetic frigate : Yuri Yanovsky's novel "The Master of the Ship" as a literary hoax / Ed. V. Panchenko. – K. : Fact, 2002. – 344 p. – (Lit. project "Text and the context").
- [10] Selivanova, O.O. Modern Linguistics : Trends and challenges : Textbook / Selivanova O.O. – Poltava : Environment – K, 2008. – 712 p.
- [11] Turayeva, Z.J. Text Linguistics (Text : Structure and Semantics) : schoolbook ; Special. № 2103 "Foreign languages" / Turayeva Z.J. – M. : Education, 1986. – 127 p.
- [12] Shevchenko, L. Intellectual evolution of the Ukrainian Literary Language : the theory of analysis : monograph / L.I. Shevchenko. – K. : Kyiv university, 2001. – 478 p.

Y. Yanovskyy' and S. Pshybyshvskyy' neoromantic prospects: language symbol' parallels

L.V. Domylivska

Abstract. This article deals with the problem of language symbol's functions in the S. Pshybyshvskyy' and Yanovskyy' works. Also application of synthetic methods in stylistic analysis of works of art are motivated. This approach allows to analyze language representation of artistic consciousness through the context of culture, psychological and social motivation. The research presents the main differences symbol' functioning in individual styles of S. Pshybyshvskyy' and Yanovskyy' works of art based on linguistic analysis of poetic world view. The author distinguishes original and common features of authors' artistic extension taking into consideration development of Slavic fiction.

Keywords: *individual style, language consciousness, author's artistic extension (space), language symbol, functional and stylistic interpretation*